

Νίκης ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ-ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ: Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 Αντιστοιχίες - συγγένειες - αποκλίσεις από το Σύνταγμα του 1822 μέχρι το Σύνταγμα του 1975/1986. Πρόλογος Α. Μανιτάκη. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2006 σ. 497.

Η νέα έκδοση της κωδικοποίησης των διατάξεων όλων των ελληνικών Συνταγμάτων, με βάση το νέο αναθεωρημένο Σύνταμά μας -Σύνταγμα του 1975/1986/2001- της Καθηγήτριας της Συνταγματικής Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Νίκης Καλτσόγια-Τουρναβίτη, μετά την ευρύτατη αναθεώρηση του Συντάγματός μας, εξοπλίζει το μελετητή του Συνταγματικού μας Δικαίου με ένα σημαντικότερο εργαλείο για την ερμηνεία των συνταγματικών διατάξεων.

Όπως γράφει στον Πρόλογό του (σ.9-11) ο Καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Α. Μανιτάκης «η ισχύουσα ελληνική συνταγματική τάξη δεν είναι νέα, και ως φαίνεται τέτοια. Οι αναθεωρημένες διατάξεις του Συντάγματος του 1975 δεν έρχονται από το πουθενά. Το συνταγματικό μας πολίτευμα έχει μια ιστορία, που μαζί με την προϊστορία του καλύπτει μια περίοδο δύο περίπου αιώνων. Στην περίοδο αυτή συντάχθηκαν βέβαια εξ υπ' αρχής αρκετά νέα συνταγματικά κείμενα και ανακαινίστηκαν άλλα τόσα. Μέσα όμως από την πολλαπλότητα των συνταγματικών κειμένων και τις επώδυνες πολι-

τειακές ρήξεις, διακρίνει κανείς μια συνέχεια και μια συνέπεια στη φιλολεύθερη και δημοκρατική συνταγματική παράδοση. Η αναζήτηση, επομένως τόσο κατά την ερμηνεία, όσο και κατά τη μελέτη μιας συγκεκριμένης συνταγματικής διατάξης, της ρύθμισης που ίσχυε πριν, δεν αποτελεί, απλώς, χρέος ιστορικό ή δείγμα σεβασμού στη συνταγματική παράδοση της χώρας, συνιστά κατά τη γνώμη μου κανονιστική επιταγή για την ανεύρεση του πραγματικού νοήματος της διάταξης και την κατανόηση της ερμηνευτικής της σημασίας. Θεωρώ από αυτήν την άποψη πολύτιμο το εγχείρημα της συναδέλφου Νίκης Καλτσόγια, η οποία με τρόπο συστηματικό και περιεκτικό κατέγραψε σε νοηματική, και όχι απλά αριθμητική, αντιστοιχία με κάθε διάταξη του ισχύοντος συντάγματος τις σχετικές διατάξεις των προγενέστερων ελληνικών συνταγμάτων. Η εργασία της δεν μας προτρέπει μόνο να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε ιστορικά τη σύγχρονη συνταγματική πραγματικότητα. Μας εξοικειώνει με τη συνταγματική παράδοση, διότι φέρνει μπροστά μας και μας επιτρέπει να έχουμε διαρκώς προ οφθαλμών αυτό που προηγήθηκε και εξηγεί το συνταγματικό σήμερα.»

Το βιβλίο χωρίζεται, εκτός της Εισαγωγής σε δύο μέρη: Το πρώτο μέρος, φέρει τον ίδιο γενικό τίτλο του βιβλίου και το δεύτερο τιτλοφορείται Παράρτημα.

Στην Εισαγωγή (σ. 21-34) δίνεται μια αρκετά εκτενής αναφορά της ιστορικότητας του ισχύοντος Συντάγματος. Νομικό θεμέλιο της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας στην οποία εισήλθε η χώρα μετά την κατάρρευση της δικτατορίας της 27^{ης} Απριλίου 1967, αποτέλεσε το Σύνταγμα του 1975, το οποίο σηματοδοτεί αναμφισβήτητα, όπως τονίστηκε και κατά τις συζητήσεις στην Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, της 9^{ης} Απριλίου 2000, την απαρχή της νέας περιόδου συνταγματικής σταθερότητας και του σεβασμού των αρχών της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αναθεώρηση αυτή, η οποία έγινε με πλήρη σεβασμό των συνταγματικά προβλεπόμενων από το Σύνταγμα σχετικών διαδικασιών και μέσα σε κλίμα συναίνεσης, εμπλούτισε τις διατάξεις του Συντάγματος με σημαντικές νέες ρυθμίσεις, ιδίως στον τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων, ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στα νέα δεδομένα, τα οποία έχουν δημιουργήσει οι μεγάλες αλλαγές οι οποίες έχουν επέλθει, σε παγκόσμια κλίμακα, κυρίως από την πληροφορική και τη βιοϊατρική, οι οποίες αποτελούν νέες μορφές κινδύνων για τις ελευθερίες των ατόμων και τους δημοκρατικούς θεσμούς. Ρητά επίσης κατοχυρώνεται στο νέο Σύνταγμα η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου. Σημαντικές αλλαγές επέρχονται και στον τομέα της δικαιοσύνης, αλλά και στη λειτουργία της Βουλής.

Στην Εισαγωγή δίνονται με συνοπτικό τρόπο τα βασικότερα ιστορικά, πολιτικά και συνταγματικά προβλήματα, καθώς επίσης και τα βασικότερα χαρακτηριστικά όλων των προηγούμενων ελληνικών συνταγμάτων, αρχίζοντας από το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα του 1822. Ακολουθούν τα επαναστατικά Συντάγματα -τα Συντάγματα της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας- του 1823, 1827, 1832. Μετά την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα θεμελιώνεται ο κοινοβουλευτικός βίος του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, με το πρώτο Σύνταγμα του 1844, με το οποίο θεσμοθετείται το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας. Μετά την έξωση του Όθωνα το Σύνταγμα του 1864 θεσμοθετεί το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Το Σύνταγμα του 1864 είναι το μακροβιότερο ελληνικό Σύνταγμα, αφού διατηρήθηκε μέχρι το 1911, αλλά στην ουσία αποτελεί το νομικό θεμέλιο εκτός του Συντάγματος του 1911 και όλων των Συνταγμάτων μας μετά την απελευθέρωση το 1944, αφού και τυπικά, όλα τα μετέπειτα Συντάγματά μας μέχρι σήμερα, περιλαμβανομένων και αυτών του δικτατορικού καθεστώτος, αποτελούν «αναθεωρήσεις» του. Εξαιρέση αποτελούν τα Συντάγματα της Β' ελληνικής δημοκρατίας, 1922-1935, του 1925 και 1927, τα οποία ψηφίστηκαν μετά την επανάσταση του 1922.

Παρά τη συνοπτικότητά της, η εξιστόρηση των κυρίων χαρακτηριστικών κάθε Συντάγματος, αναδεικνύει την πίστη του ελληνικού λαού στις δημοκρατικές αξίες, τις οποίες επιδιώκει να διασφαλίσει στο πλαίσιο ενός Συντάγματος, το οποίο ασφαλώς προσδιορίζεται από τις κρατούσες πολιτικές και γενικότερα ιστορικές και κοι-

νωνικές, στην ευρύτερη έννοια τους, συνθήκες, τις οποίες εκφράζει μέσα από τη δομή των εξουσιών και τη φιλοσοφία και ιδεολογία του. Αντίφαση στην όλη αυτή πορεία αποτελεί η περίοδος 1967-1974, κατά την οποία το στρατιωτικό καθεστώς, το οποίο επιβλήθηκε στη χώρα, προσπαθεί να νομιμοποιήσει την αυταρχική του διακυβέρνηση οικειοποιούμενο το Σύνταγμα ως σύμβολο δημοκρατικής νομιμότητας. Τα Συντάγματα αυτά αναμφισβήτητα, όπως αναφέρεται, ανήκουν στην κατηγορία των «εικονικών Συνταγμάτων» τα οποία υπάρχουν για να διασφαλίζουν την εξουσία των κρατούντων.

Τα ιστορικά στοιχεία των Συνταγμάτων μας, βοηθούν το μελετητή των επί μέρους διατάξεων να δει με άμεσο τρόπο την πορεία συγκρότησης του νεότερου ελληνικού κράτους, μέσα στο πλαίσιο κάθε ιστορικής περιόδου, η οποία αφήνει τη σφραγίδα της και με τα πολιτιστικά της χαρακτηριστικά, όπως αυτά κυρίως εμφανίζονται με τη γλώσσα, ιδιαίτερα τις ιδιομορφίες της στα επαναστατικά Συντάγματα. Δυστυχώς, όπως αναφέρει και η ίδια, ο πλούτος της γλώσσας χάνει με την αδυναμία, στην παρούσα έκδοση χρησιμοποίησης του πολυτονικού συστήματος, κάτι που θα είναι δυνατόν να γίνει σε προσεχή. Με εξαίρεση τα Συντάγματα του 1925 και 1972, τα Συντάγματα του 1968 και 1973, και το Σύνταγμα του 1975 και τις αναθεωρήσεις του, των οποίων οι διατάξεις εφόσον δεν αλλάζουν αναφέρονται μόνον οι αριθμοί των άρθρων και παραγράφων, στα άλλα Συντάγματα η παράθεση γίνεται αυτούσια, αφενός γιατί η διαδικασία της θέσπισής τους δεν έγινε με συνταγματικά προβλεπόμενες διαδικασίες και αφετέρου για να κατα-

δειχθεί, όπως αναφέρεται, η επανάψη των ίδιων διατάξεων, έστω και παρεμβάλλεται μεγάλο χρονικό διάστημα. Εξ άλλου, η σταθερότητα ορισμένων διατάξεων δεν είναι χωρίς μικρή και πολιτική σημασία.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου (37-440) κωδικοποιούνται με βάση διατάξεις των άρθρων του Συντάγματος του 1975/1986/2001, οι διατάξεις των προηγούμενων Συνταγμάτων μας, αρχίζοντας από το αμέσως προηγούμενο, ώστε να καταδειχθεί αν γλυφα η ιστορική εξέλιξη των διατάξεων. Κριτήριο της κωδικοποίησης είναι η σχέση των διατάξεων των παλαιότερων Συνταγμάτων προς τις διατάξεις των άρθρων του ισχύοντος. Όπως αναφέρεται και στον Πρόλογο του Καθηγητή Αντ. Μανιτάκη, αν ζητείται σε κάθε ιστορική στιγμή, ευρύ πνεύμα, το συγκεκριμένο νόημα μιας διάταξης και αξιολογείται η σχέση της προς την ισχύουσα ρύθμιση. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ως παράδειγμα τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 2 του ισχύοντος Συντάγματος στο οποίο αναφέρεται, ότι: «Η Ελλάδα, ... επιδιώκει την εμπέδωση της ερήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών στην οποία αντιπαρατίθεται η διάταξη του άρθρου 101 του «Ηγεμονικο Συντάγματος» του 1832 η οποία μεταξύ των άλλων ορίζει, ότι «Η Κυβέρνησις χωρίς την συγκατάθεσιν του Νομοθετικού... ούτε να κηρύξει πόλεμον άλλον ειμή αμυντήριο...» και διατάξεις του ΚΘΨηφίσματος της Εθνικής Συνέλευσης του 1822 (;) όπου ορίζεται, ότι «Το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος υπό το όνομα ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ... αφιερώνεται εις την εύνοιαν των λαών...». Χαρα-

κτηριστικές επίσης του πνεύματος αυτού είναι και οι διατάξεις των επαναστατικών επίσης Συνταγμάτων που αντιπαρατίθενται στις ισχύουσες διατάξεις του άρθρου 102 για την τοπική αυτοδιοίκηση. Φυσικά, εκεί που προβάλλεται αδιάψευστα ο χαρακτήρας του Συντάγματος ως αυταρχικού και ανελεύθερου, παρά τις εξαγγελίες των προοιμίων τους είναι στα Συντάγματα του 1967, συγκεκριμένες διατάξεις των οποίων συνιστούν ακραίες αποκλίσεις από τις έννοιες της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Ιδιαίτερα θα πρέπει να αναφέρουμε τις παρατηρήσεις που υπάρχουν σε πολλές διατάξεις που αντιπαρατίθενται, αλλά και σε διατάξεις του ίδιου του ισχύοντος Συντάγματος, οι οποίες καθοδηγούν το μελετητή να ανατρέξει και σε άλλες ή τονίζουν, ότι οι συγκεκριμένες διατάξεις παλαιότερων Συνταγμάτων απαντώνται και σε άλλα άρθρα του Συντάγματος, κάτι που ήταν αναγκαίο, δεδομένου, ότι όσο προχωρούμε προς τα πρώτα ελληνικά Συντάγματα, οι διατάξεις τους είναι πολύ περισσότερο περιορισμένες και οι χρησιμοποιούμενες έννοιες πιο περιεκτικές.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου, το Παράρτημα, (σ. 443-497) παρουσιάζει αναλυτικά τη δομή όλων των προηγούμενων Συνταγμάτων ξεχωριστά. Αναφέρονται οι τίτλοι των κεφαλαίων τους και οι αριθμοί των άρθρων που περιλαμβάνουν, χωρίς την αναφορά των διατάξεων. Αναφορά γίνεται μόνον όπου οι διατάξεις αυτές δεν ήταν δυνατόν να αντιπαρατεθούν οι διατάξεις του ισχύοντος ή αναφέρονταν με εξαιρετικά λεπτομερείς ρυθμίσεις σε συγκεκριμένα θέματα, όπως για παράδειγμα στο θε-

σμό της μοναρχίας, της γερουσίας και της διαδικασίας πολιτογράφησης. Δίπλα σε κάθε άρθρο των Συνταγμάτων αυτών αναγράφεται ο αριθμός του άρθρου του Συντάγματος του 1975/1986/2001 στο οποίο αντιστοιχεί, ώστε να δίνεται η δυνατότητα να μελετηθεί και η αντιστοιχία κάθε προγενέστερου Συντάγματος προς το ισχύον.

Η έκδοση αυτή της κωδικοποίησης των συνταγματικών μας διατάξεων, στην οποία είναι εμφανής η προσπάθεια να δοθεί η δυνατότητα στο μελετητή να προσεγγίσει το Σύνταγμα ως ενότητα, με παραπομπές, που δίνουν επίσης τη δυνατότητα προβληματισμού σε συγκεκριμένα θέματα, αποτελεί, όπως αξιολογήθηκε από ειδικούς «ένα πολύτιμο εργαλείο», το οποίο θα είναι εντελώς απαραίτητο μέχρι την επόμενη τουλάχιστον αναθεώρηση του Συντάγματος. Ο Καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου Γεώργιος Κασιμάτης τη χαρακτήρισε ως «...σπουδαία προσφορά ενός μεγάλου μόχθου», ενώ ο τ. Υπουργός, βουλευτής Ι. Βαρβιτσιώτης, ότι «...πρόκειται για μια πλήρη κωδικοποίηση όλων των Ελληνικών συνταγμάτων και για μια αναλυτικότερη συγκριτική τους μελέτη, που θα συμβάλει στην ορθότερη κατανόηση της σύγχρονης συνταγματικής πραγματικότητας». Οι απόψεις αυτές εκφράζουν απόλυτα και τις θέσεις του υπογράφοντος. Πρόκειται για μια εργασία, η οποία αποτελεί πολύτιμο βοήθημα για όλους τους πολίτες και όχι μόνο τους νομικούς ή τους πολιτικούς επιστήμονες.

**Καθηγητής
Κωνστ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ**